Geïmproviseerde graven, medische verzorging, krijgsgevangenen en links: Onderschuitwee pantserdivisie de Amerikaanse Elsenhower en de Poolse Maczek.

POLEN
de vergeten bevrijders

Toen dienstplichtig Poolse soldaat Paweł Jaroszcki via een kamp voor krijgsgevangenen in Polen, en vervolgens via Roemenië, Joegoslavië, Griekenland, Noord-Afrika en Gibraltar het hoofdkwartier van de Eerste Poolse Pantserdivisie in Schotland bereikte, werd hij ingeschreven onder nummer 14.851. 'Ik ben wéér een mannetje verder,' zo voorden van soortgelijke strekking zal generaal-major Maczek, want hij zal dat vaak. En het was ook het grootste problèem van hem en van de legendarische minister-president Sikorski. Die trok meteen na de capitulatie van Polen in 1939 naar Frankrijk om daar zijn Poolse troepen te reorganiseren: hoe komen wij aan die 15.000 man, het gewenste aantal om een complete pantserdivisie te kunnen vormen? En daarmee reis in de Poolse geschiedenis in de Tweede Wereldoorlog een ongelofelijk hoofdstuk. Want die 15.000 man kwamen er, en de Polen schreven met bestrekking tot de Operatie Overlord – ofte wel de invasie in 1944 in Frankrijk – in mei een pantserdivisie op volle sterkte.

Daarvóór waren de Polen al in 1940 in Noorwegen actief geweest, en pal daarop in Frankrijk, waar ze aan de Somme de Duitsers ophielden, zodat de Franzen zich konden terugtrekken. Er waren Polen betrokken in Italië bij de veroovering van Monte Casino. Poolse piloten hadden tesamen percent van de luchtoverwinningen tijdens de Slag om Engeland voor hun rekening genomen. Tachtig percent van de Poolse marine was in 1939 nog net op tijd uitgeweken naar Engeland. En toen de invasie begon stak generaal-major Maczek met 15.000 man en de volledige bewapening van een pantserdivisie het Kanaal over.

Deze eerste Poolse pantserdivisie baande zich vechtend een weg door Normandië, door Noord-Frankrijk, door België en zuidelijk Nederland. Deze eerste Poolse pantserdivisie bevrijdde op 29 oktober 1944 Breda en aansluitend die hele hoek Brabants Nederland tot aan de Moerdijk. Later hebben de Polen nog in Groningen gevochten. En ze bezetten op 9 mei 1945 Wilhelmshaven, de grootste haven voor de Duitse vloot. Bij de ondertekening van de overgave sprak een Poole officier: 'Wel, mijne heren, u ziet dat het niet gelukt is Polen van de kaart van Europa weg te vegen.'

Aldus de Polen. Maar toen ze bij de wapenstilstand hun vaderland bijkans in het vizier hadden, mochten [illegible] nooit el nannetjes [illegible] een [illegible]

Anderhalve kilometer van Breda. Hier is de strijd gestreden. De [illegible] mensen zijn uit hun schuilplaatsen gekomen en kijken naar de aangerichte verwoestingen. Links: Het embleem van de Eerste Poolse Pantserdivisie, adelaars-veren, zoals de Poolse cavaleristen in de zeventiende eeuw ze echt droegen.

[illegible] Poolse [illegible] bem ik [illegible] Poolse krijgsgevangenschap [illegible] België. Want dat [illegible] Op een dag viel Hitler Rusland aan, en toen watch de Russen en de Polen [illegible] bondgenoten, [illegible] en die kampen konden dus open. We kwamen overal vandaan. Wat gok eigentlik, er vochten bij de invasie van juni 1944 [illegible] Polen als alle andere [illegible] vast gelopen geslachtelden bij elkaar. Tja, die invasie. Eerst die het van Bretagne en Normandië. Toen braken we er doorheen. Toen trokken we door België. En zo kwamen we in Nederland. We bevrijdden Axel en Hulst. We bogenab Wester tegen drie [illegible] Baarle-Nassau [illegible] te hard gelopen. Toen kwam Breda. Wat dachten? De Nederlanders, dat zijn een protestants volk. En toen zagen we al die klooisters en al die katholieke kerken. We werden in Breda ingekwartierd. Die mensen deden alles voor je. En wij voor hen? Dat was de gewoonste verbroedering van de hele oorlog. Ik kom nog bijeen tante in 's-Gravendeel.' [illegible]

Ik denk wel eens: Ze hebben van elkaar weg, de Nederlanders en de Polen, dat moet het wel zijn. En Polen? Elke dag denk ik aan Polen. We gaan er ieder jaar naar toe. Maar gek, hè, dan komen we terug, en dan pauzeren we bij het Galgenwaltje, en dan zeg ik: Ik kan de Bredase toren weer zien. Nou ja, ik heb het hier ook naar mijn zin. Ik ben nu afdelingschef op een bankwerkerij. Ik heb met niemand last. Ze kwamen me onlangs feliciteren met die Poolse geur. Maar ja, je bent Hollandse van huis uit, en dat zit toch diep. Daarom heb ik ook die Poolse zangen dansgroep opgericht.'

Zijn vrouw zegt: 'Dat zit altijd diep. We hebben een Nederlandse vrouw in Polen ontmoet, die woont daar al sedert 1919. Die kende nog een vrolijke van de kroning van Wilhelmina. Die vrouw hoort dat ik een Nederlandse ben, en ze pakt me stevig beet, en ze zegt: Nou hou ik een stukje Nederland vast.'

Stefan Radtke ziet achteraf tóch wel een paar kleine verschillen tussen de Polen en de Nederlanders. 'De Polen maken niet zo gauw van een spelletje hoofdvorm, hoe zegt ge dat?'

Kazimir Matejczik

'Je leven hing elke dag aan een zijden draad'

De ene mens is de andere niet. En zo zijn er heel wat in Nederland geblieven Poolse militairen die slechts stukjes en beetjes vertellen. En die al en toe tot tranen bewogen moeten pauzeren. En die nog altijd bezig zijn om de verschrikkelijkste ervaringen te verdringen.

Maar Kazimir Matejczik uit Dongen praat rondruit. Er hangt een Poolse kalender in het kantoor van zijn garage. We bekijken de platen van Danzig. 'Achtenhonderd jaar een Poolse stad, honderd en tachtig jaar een Duitse stad, twintig jaar een vrije stad, en nu weer een Poolse stad,' zegt Matejczik. Hij praat Pools met een jongeman. Een van z'n monteurs. Een zoon wellicht? 'Nee, nee,' lacht Matejczik, 'die Poolse jongeman is nog maar vier jaar hier. Hij maakte kennis met een Nederlands meisje in Polen en nu werkt hij hier in de garage.'

'De oorlog? Het aandeel van de eerste Poolse pantserdivisie? Je leven hing elke dag aan een zijden draad. Twee keer is mijn tank, waarin ik schutter was, in brand geschoten. De eerste keer in Normandië. Ze'n Sherman-tank was te hoog en te zichtbaar, en de vuurkracht van ze'n Duitse Tiger was enorm. Ik weet uit die brandende tank te springen. De radioman óók. Hij lijdt brullend van pijn op de grond liggend. Eén van zijn voeten was weggeschoten. In zijn angst had hij tóch gesprongen. Later in Oost-Friesland weet ik opnieuw uit een brandende tank te komen. Zo hing je leven elke dag aan een zijden draad. En ik zit nou hier in Dongen aan deze tafel, en ik heb hier mijn eigen garagebedrijf, maar je denkt natuurlijk wel eens terug, je raakt het nooit meer kwijt. En dan ben ik altijd weer verbaasd over de dosis geluk die ik heb gehad. Als we in '44 doorstoten naar Baarle-Nassau doet mijn afdeling dat met negen tanks. Van de zestien tanks hebben we er nog maar negen over. Mijn tankcommandant wordt gekrollen. Ik ga hem begraven. Ik moet wachten op een andere commandant. Als ik later Baarle-Nassau bereik, vind ik maar vier tanks van mijn afdeling. De rest is weg, kapot, uitgebrand, na een hevig gevecht met een Duitse pantserbeenheid. En mijn tank is nummer vijf, en we zijn gewoon naar Baarle-Nassau gereden. Later ben ik in Dongen ingekwartierd geweest. Wat een lieve mensen, wat een hartelijkheid om je heen. Na mijn demobilisatie ben ik naar Dongen teruggekeerd. Ik heb hier nu mijn eigen garagebedrijf.'

Stanislav Prwsespolewski

'Met mijn kunst probeer ik het te zeggen'

Stanislav Prwsespolewski, een kleine, broze, zachtmoedige man. Een [illegible] te midden van de bossen van [illegible] der Ulvenhoul. Een aller-lieflijke vrouw. Beiden dienen de kunst. Een kamer vol kunstboeken, tekeningen, schilderijen, keramiek.

Toch maakte deze goedmoedige man als militair Duinkerken 1940 mee, waar hij de gesel ner de voorraden vóór de komst van de Duitsers moest vernietigen. En later, met de invasie, kwam hij terug op het vasteland van Frankrijk. Ook kapitein Prwsespolewski zijn groep werd aan hevig granaatvuur blootgesteld. Ze dukken weg in een bomtrechter en werden onder het zand bedolven door een bom die zich tien meter verder in de aarde boorde. Heel veel doden zijn er, vier, vijf? De Rode Kruis-arts stelt vast, dat ook Prwsespolewski bij de doden hoort. Het militaire boekje wordt uit z'n borstzak gehaald. Er valt een foto uit van Stanislava moeder. Op de achterkant staat geschreven: Pas goed op je zelf, ik kan je niet missen. 'Arme vrouw,' mompelt de arts. Hij luistert opnieuw naar de hartslag. Er is niets te horen. Ze beginnen het hart te massieren. Ze passen mond op mond-beademing toe. Ze houden het een kwartier vol, een half uur. En dan is er plotseling die ene, eerste, flauwe hartslag. Ze gaan door, de medici. Zo trekken ze Stanislav Prwsespolewski terug over de streep tussen het leven en de dood.

We zwijgen lang. Het roeren van lepeltjes in de koffie klinkt merkwaardig hard. Stanislav Prwsespolewski is de eerste die wat zegt. 'Ik ben nog iedere dag blij met het leven. In mijn kunst probeer ik het te zeggen. Ik wil op verstaanbare wijze op de schoonheid en de liefde wijzen, ik wil aan de haat voorbij zijn.'

X

'Zouden Nederlanders dat begrijpen?'

Laten wij hem X noemen. Hij is de enige Pool van al die tolgenoten in Breda en omgeving die z'n naam maar liever niet vermeld ziet. X zegt: Ik woon nu al bijna 35 jaar in Nederland, ik ben volledig geaccepteerd, ik heb hier vele goede vrienden, ik wil ze niet kwetsen. En mijn verhaal brengt ze misschien in verwarring. Want ik doel met de Nederlanders de argwaan tegen de Duitsers. Maar de internationale politiek is soms bizar en vreemd en mijn levensverhaal is daarom óók bizar en vreemd. En het zou mensen [illegible] in verwarring kunnen brengen. Dat wil ik niet. Ik hóód van de Nederlanders. [illegible] hebben mij in hun [illegible] opgenomen. Ik wil [illegible] in verwarring [illegible] brengen. En zeg mij eens [illegible] zou iedereen mijn [illegible] al begrijpen? Want ik [illegible] maar twee dagen [illegible] militaire dienst en daar [illegible] ons vaderland aangevallen door de Duitsers.' [illegible] nog geen geweer [illegible] vaderlanden, ik ben ook [illegible] nog een kind. Ik [illegible] ik ben zo verscheurd [illegible] kwetsbaar. Dus ik houd [illegible] voor de Duitsers schuil bij [illegible] boeren, en later vlucht ik [illegible] bosgebieden. Tegen Kerstavond [illegible] ik thuis. Maar kortgeleden wordt opgepakt en als [illegible] dwangarbeider naar [illegible] Pommeren gestuurd, [illegible] een boerderij moeten [illegible]. En dan komt het [illegible] 1942. Het gaat de Duitsers niet langer voor de [illegible] wind. Aan het Oostfront [illegible] den zo verschrikkelijk [illegible] lezen. Hoe zuiveren zo [illegible] verliezen aan? Ze bedenken [illegible] wat. Ze verklaren een stuk [illegible] van Polen tot Duits gebied. [illegible] Mijn boerderij valt er net nog in. En daarom krijg ik [illegible] die oproep om mij te melden voor het Duitse leger. Zo loop ik in dat Duitse uniform, terwijl ik ze haat. En ik denk maar aan één ding: Hoe kom ik eruit. Ik denk: ik moet zo westelijk mogelijk [illegible]. Daarom meld ik mij met een kameraad voor het Afrikakorps. Zodoende heb ik Tobruk meegemaakt. Ten langen laste kan ik overlopen. Via Gibraltar kom ik in Engeland. Nu draag ik een Engels uniform. En ik denk: Indien ik vecht, vecht ik aan deze kant, dus dat Engelse uniform bewaart mij stukken beter. Maar wat ik mij afvraag: Zou ik dit ongelooflijk verhaal hier aan iemand kunnen vertellen? Nou ja, aan mijn vrouw natuurlijk, maar verder? Mijn oom in de Poolse ondergrondse, mijn broer in Mauthausen, want hij behoorde bij de Poolse intelligentia en die moest kapot. En ik in een Duits uniform.... Ik wil maar zeggen, zo is er met de Polen gesold. Op een dag maken wij in België een groep Duitsers krijgsgevangen. Plotseling rent er één naar voren en valt onze commandant om de hals. Het was zijn zwager.

Wie helpt?

De Eerste Poolse Pantserdivisie bevrijdde destijds Breda en de Brabantse westhoek. In Breda liggen 244 Polen begraven. Een groot aantal der overlevenden is hier voor goed gebleven. Dit najaar zal het vijftigdarig jaar geleden zijn, dat Breda bevrijd werd. De Poolse oud-strijders willen met de Nederlanders dit feit gaan herdenken. Ze willen vijftig oud-strijders uit Polen naar Nederland over laten komen. Daar is veel geld voor nodig. Wie wil helpen? Met een bescheiden gift, te storten op gironummer 40.91.993 ten name van Overkomst Poolse oud-strijders te Breda? Men helpt ook door het door Thom Peeters geschreven aardige boekje 'De eerste Poolse pantserdivisie in Nederland' te kopen. De prijs is f 22,50. Alle winst wordt door uitgever en schrijver afgestaan [illegible] Pooland [illegible] Overkomst [illegible] RABO Bank [illegible] 10.29.[illegible] Verlenzelf [illegible] oud-strijders. Erbij vermelden: Boekje Eerste Poolse Pantserdivisie.

Zijn de Polen de vergeten bevrijders? Neé, nimmers!